

РЕЦЕНЗИЯ

за докторантския труд на АНДРИАНА СВЕТЛИНОВА СПАСОВА
на тема: „Антични реминисценции в учебникарската книжнина
през Българското възраждане”
с научен ръководител проф. д-р РУМЯНА ДАМЯНОВА

рецензент: доц. д-р ЮЛИЯ НИКОЛОВА, Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски” (пенсионер)

Андриана Светлинова Спасова е редовен докторант в направление „Литература на Българското възраждане” при Института за литература – БАН (2014 – 2017). Добрата ѝ филологическа подготовка се формира още в Националната гимназия за древни езици и култури „Константин-Кирил Философ”, а по-късно в Софийския университет, където завършва бакалавърската степен по българска филология и магистратура „Изкуства и съвременност на XX и XXI век”. Научните ѝ проучвания от 2009 г. насам са публикувани в престижни университетски и академични издания. Участвала е с доклади в над дванадесет национални и международни конференции. Работила е в два проекта към Института за литература. Награждавана е нееднократно.

С дисертационния си труд „Антични реминисценции в учебникарската книжнина през Българското възраждане” докторантката се насочва към проблем, който винаги е събуждал изследователския интерес, предизвикал е много научни проучвания, които - дори в своята задълбоченост, никога не са представяли пълната картина на рецепцията на античната литература у нас през XIX век. Причините за това са от различно естество. Едната от тях е свързана с несистемността на връзката с античната литература, плод на авторски/читателски и културно-образователни предпочитания, които трудно могат да бъдат обгърнати и рамкирани в строго определена цялост. Втората, на която рядко се обръща внимание, е спецификата на рецепцията у нас, породена от паралелното присъствие на възприеманата в българското културно пространство преводна, побългарена, адаптирана и т.н. антична литература - от една страна, и хронологичното ѝ познаване в дълбочина от възпитаници на гръцките училища, които в голямата си част представят българската възрожденска интелигенция от разглеждания период. Немаловажна е и задачата, свързана с издирване на българските книжовни източници и техните гръцки първоизвори, явления, които задължават да бъдат внимателно огледани и анализирани. В този смисъл трябва да бъде акламирана работата на докторантката, изградена върху цитирани и графически подредени около 300 броя учебници и друг вид учебникарска книжнина. Скокът на Спасова в това море от информация е успешен и изключително трудоемък. А ако тя приеме посочената темата за своя

житейска съдба мога само да ѝ пожелаая дълголетие, здраве, спорна и успешна работа в бъдеще. А че темата ще я вълнува и в бъдеще личи още от уводната част, от отделни акценти в текста и особено в трета глава, както и в заключението, в които са заложени проекти, надхвърлящи обема и структурата на настоящата работа.

С избора си докторантката е принудена да преодолее и още едно голямо препятствие – многобройните научни „реминисценции“ за „античните реминисценции през Възраждането“. Библиографската ѝ справка изброява над 520 публикации на наши и чужди специалисти. Ползването им е солидно аргументирано чрез пояснителните бележки в текста, както и чрез посочване същностното (като терминология или концепция) на всеки един от изследователите.

Обзорът върху извършеното от възрожденските книжовници и от научните специалисти са може би най-важното, с което тя убеждава специалистите, че знае какво работи и как трябва да работи.

Докторантският труд обхваща три основни раздела с увод и заключение. Като приложение са посочени и обвързаните с основния текст шест обемни таблици (на учебникарската книжнина; на възрожденските преводи на „Илиада“ от Омир; на възрожденските учебници по история; на античните имена в „История на българския народ“ на Т. Шишков; на ръкописи на Езоповите басни и Езоповото житие в библиотеката на Рилския манастир).

В уводната част са изяснени основните насоки на работата, целта, методическите и методологическите пътища към нея, структурата на текста и обосновано са защитени, както използваният терминологичен апарат, така и подборът на конкретния жанрово-тематичен пласт от изворов материал.

В стремежа си да представи в пълнота съществуващите до този момент научни изследвания и тези, докторантката понякога е принудена да попада в клопката на многобройни научни назовавания на сходни явления и процеси, какъвто е случаят с понятия като „учебна/учебникарска книжнина“, „училищна/школска книжнина“, „книжнина с утилитарно-светски характер“ „христоматийно-дидактична книжнина“, „нравоучителна литература“ и др. Мисля, че тя умело е излязла от този лабиринт с уговорката: „Най-общо под учебникарска книжнина в изследването се приема разбирането за образователно учебно пособие, съдържащо светско-просветителско и религиозно значение и морал“ (с.4). Добре е формулирана и посоката на изследването – търсенето на античните реминисценции във възрожденската учебникарска книжнина, защото „в нейния енциклопедичен облик присъстват едни от най-емблематичните“ (с. 4) прояви.

Уточняването на работния термин „реминисценции“, който в диахронен и синхронен план има множество наслагвания, а и авторката се

опитва да представи чрез сбор от различни конотации (алюзия, имплицитен цитат, загатване, отражение, пример, споменаване на конкретно име, събитие, произведение, образ, вж. с. 7) интуитивно я довежда до термините „реминисцентна мрежа” и „реминисцентна рецептивност”, които по-точно и по-плътено покриват избраната насока на работата.

Първата глава (Рецепция на античната проза в учебникарската книжнина) акцентира върху рецепцията на кратките повествователни жанрове с притчово-алегоричен характер, на животописанието на Езоп и на поемата „Илиада”.

Езоповите басни са разгледани в потребността си на „литературни и педагогически образци”(с.31 и сл.), очертани са рецептивните промени на образи и етични норми при срещата с християнската догматика, при социализацията на баснята - чрез намеса в структурата ѝ (мястото на поуката) и различното ѝ преосмляне. Отделено е място на басните и други кратки жанрове в Беровия буквар, както и на издадените и останалите в ръкопис сборници с Езопови басни.

Втората част от първа глава се спира върху представата за две основни фигури от античната литература – Езоп и Омир. Езоп (освен чрез басните в първата част) е видян и чрез непубликуваните преводи на Езоповото житие, направени от Неофит Рилски (и на преписа му от Кирил Рилски) и от Райно Попович. Преписът на Кирил Рилски е интересна находка на докторантката, даваща възможност за разговор върху широката платформа на рецепциите. Не бива да се пренебрегва обаче фактът, че ръкописите нямат толкова широка аудитория колкото печатната книга.

Анализът на преводите на „Илиада” и на различните преводачески концепции са напълно в духа на зададената тема за реминисценциите и за мрежата от реминисценции - така, както авторката обосновава използваните термини в уводната част.

Третата част от първа глава акцентира върху „Митология Синтипа Философа” (1802) на Софроний Врачански и „Баснословие Синтипа Философа” (1844) на Христати Павлович. Направена е добра съпоставка между двата превода и са очертани несъответствията, плод на различните културно-исторически (времеви, мирогледни, утилитарни и др.) функции на текстовете.

Втората глава (Антично наследство във възрожденските учебници по българска и всеобща история) представя визията на възрожденския историограф към античното наследство. Споменати са основните възрожденски истории (български и всеобщи), както и малко известен ръкопис на Найдено Геров. Но акцентът се съсредоточва върху два основни учебника по история – „История българска под име унова. Т. I ” на Г. Кръстевич и „История на българския народ” на Т. Шишков. Може би защото акцентът пада главно върху две истории – на Т. Шишков и на Г.

Кръстев, докторатката е успяла за разкрие истинските си изследователски възможности. Това е и най-цялостният, задълбочен, целенасочен и авторски ангажиран текст. Интересни са вижданията за образите на философа и владетеля във възрожденските учебници по всеобща история като образи-реминисценции. Направен е и изводът, че за разлика от разгледаните в първа глава текстове, то „постепенно античното познание започва да функционира не само като образец за етично поведение, но и като литературноисторически образец на античната културна словесност” (автореферат, с. 22)

Трета глава (От учебникарската книжнина към възрожденската словесност. Антични реминисценции в някои паратекстови и публицистични форми през Българското възраждане) разширява модела, заложен в основната тема, като прибавя и други жанрови модели и форми към типа учебникарско познание. Тя съдържа три основни акцента.

Първата част от трета глава се концентрира върху някои от предговорите на възрожденските учебници като паратекстови явления, които предхождат текстовете на преведените или адаптирани от гръцки език учебници. Но докторантката акцентира не толкова върху връзката с преводния текст (макар че посочва такива примери), колкото с близостта им с европейските просвещенски идеи и тяхната рецепция у нас.

Във втората част от третата глава (Ролята на обявлението и античният жанр „каталог на жените” - Станка Николица Спасо-Еленина) анализът на превода на „Две приказки за славните жени” е историографски и литературнокритически добре подпльтен. Но по-голям интерес буди заявеният проект: „При едно следващо разгръщане на темата може да се съпоставят античните примери в учебниците, съставени от жени (като тези на Станка Николица Спасо-Еленина, Мария Доброплодна, Елена Борисова, Рахил Душанова, Рада Киркович, Анастасия Узунова, Мария Цанова) спрямо учебници, издавани от мъже (като тези на Димитър Душанов, Сава Доброплодни, Сава Радулов, Йоаким Груев и др., с.259)”. Един такъв поглед би обогатил проблема за реминисценциите и в други социални и културно-антропологически насоки.

В третата част на трета глава е отделено място на творчеството на възрожденския учител Йордан Хаджиконстантинов Джинот, като умело е изяснено присъствието на античните образи и тяхната своеобразна адаптация към българската действителност и патриотично-идеологемна насоченост. Не са подминати и други възрожденски автори, чието творчество разгръща сходни сюжети.

ЗаклЮчението обобщава основните наблюдения в дисертационния труд. Едновременно с това, посочва докторантката, „разглеждайки последователно характера, функциите, разпространението и развитието на физиономичните антични реминисценции в учебникарската книжнина през Българското възраждане, трудът се опитва да разколебае някои изградени

стереотипи за мястото на Античността във възрожденските процеси, търсейки вече една по-широка мрежа от смисли и съотнасяния между антично и съвременно, между наследствени представи и изработени асоциации в културната практика през Българското възраждане” (с. 271).

Допълващи илюстративно, но подтикващи и към нови изводи са приложените шест таблици. Особено внимание заслужават „Съпоставителна таблица между ръкописа на Неофит Рилски и преписа на йеродякон Кирил Рилски за превода на Езоповото животоописание” и „Издания на Езоповите басни и Езоповото животоописание в библиотеката на Рилския манастир. Снимков материал”. Те явно ще бъдат обект на едно бъдещо изследване.

Текстът на докторантската работа е логически и стилистично добре оформен. Остроумно е използван цитат от Войников като финален акцент.

Авторефератът стегнато и целенасочено очертава същността на дисертационния труд. Като справка са изведени основните приноси на работата. Посочени са и осем публикации по темата, които доизясняват и разширяват основните виждания на авторката.

Толерантна към разноречивите възгледи на изследователите-предходници, но и с определена лична позиция по разглежданите въпроси, авторката трудно би била обвинена в допуснати грешки и несъответствия. Разбира се, всеки четящ текста може да открие и други сходни явления, допълващи или влизащи в позитивен спор с написаното. В контекста на казаното намирам за излишно прекаленото задълбочаване в жанровата характеристика на кратките притчово-алегорични жанрове. Понятието „образ на Античността” приемам в друга по-мощна дефиниционна рамка. В труда повече става дума за конкретни явления и словесни образи от Античността и, както самата тя се изразява – за „характера, функциите, разпространението и развитието на физиономичните антични реминисценции в учебникарската книжнина” (с. 271).

В заключение като отчитам:

- а) сериозността на избраната тема;
- б) огромната работа върху обзора на фактологическия и историко-теоретическия материал;
- в) откриването на нов изворов материал и работа върху непроучвани досега текстове;
- г) умелото акцентирание върху три основни пласта от античните реминисценции (на кратките нравоучителни жанрове в учебниците, на историческите повествования, на публицистичните и паратекстови форми), които по същество дават основна представа за обекта на изследване и за рецепцията на античната словесност у нас;
- д) целенасочения и умело подчинен на основната тема анализ;

е) очертаването на знакови образи от античната словесна култура и изводите за тяхната осъзната историческа преосмисленост в българската възрожденска книжнина,

считам, че представеният текст отговаря на изискванията за хабилитационен труд и предлагам на членовете на уважаемото научно жури да бъде присъдена на Андриана Светлинова Спасова образователната и научна степен „доктор”.

24 октомври 2017 г.

Доц. д-р Юлия Николова

.....